

1. CONTRIBUCIÓ DE L'ASSIGNATURA A LA FORMACIÓ DEL PEDAGOG

Aspectes diferencials de l'educació és una assignatura obligatòria per als estudiants de Pedagogia. Es cursa en segon any de carrera, segons estableix el pla d'estudis de la Universitat Autònoma de Barcelona. La seva breu descripció del contingut inclou: Importància i enfocaments de l'estudi de les diferències en educació; Classificació, descripció i repercussions educatives; Aspectes diferencials i programes educatius.

El punt de partida de l'assignatura és l'home com a individu singular, persona humana. Amb el terme persona humana dissenyem quelcom més que amb el de "home", perquè se significa no sols a l'home en general, sinó a *aquest* home. Tant si atenem al sentit usual de persona com al sentit etimològic, sempre es vol posar en relleu que significa a *aquest home concret i singular* que posseeix una dignitat o excel·lència que brolla del que *som* i que el distingeix dels altres éssers de la natura. Cada ser humà és únic i irrepetible i no hi ha l'alumne estàndard. El clonatge no arribarà a suprimir les diferències individuals.

L'assignatura *Aspectes diferencials de l'educació (Pedagogia Diferencial)* té per objecte l'estudi de les diferències humanes individuals i grupals, importants per a l'educació i l'establiment de normes pedagògiques diferencials per adaptar l'educació a les diferències humanes que són significatives per al procés i producte educatius. El seu objectiu és l'estudi de les diferències d'interès per a l'Educació per reaccionar davant elles ja mantenint les que afavoreixen el canvi positiu individual i grupal, ja tractant d'anul·lar o neutralitzar les que ho dificulten. A la Pedagogia Diferencial (PD) l'interessen les qüestions de l'acció educativa concreta.

Els autors consideren a la PD una disciplina que posseeix un caràcter introductori, bàsic, que es troba relacionada amb els diferents camps de l'Educació, la pretensió dels quals és identificar i avaluar elements de tipus individual aportant un tronc comú i inspirador sobre qualsevol acció educativa. La PD es fonamenta en les característiques diferencials i la seva essència és l'adaptació a tals característiques. L'interessa la diferenciació educativa en atenció a la diversitat individual i grupal del ser humà, així com el seu afany de recerca enriquidora i lleial col·laboració entre especialistes de l'àmbit de l'Educació.

En un esforç de síntesi podríem caracteritzar a aquest àmbit disciplinar amb les notes següents: científic, sintètic, normatiu, aplicat, interaccionista, abocat a actuacions educatives diferenciades, que millorin la qualitat del procés i producte educatiu i la qualitat humana de la vida, amb consciència de les condicions ambientals i dels possibles nivells de compromís de l'actuació educativa diferenciada (Jiménez, 2003).

És una assignatura que es troba relacionada estretament amb altres matèries del pla d'estudis vigent, especialment amb aquelles que posseeixen un caràcter metodològic de la investigació, com són Bases metodològiques, Psicologia diferencial, Estadística aplicada a l'Educació i amb altres com la Didàctica i Organització educativa, Biologia, Antropologia i Filosofia, Bases psicopedagògiques per a l'educació en la diversitat, Educació ambiental, Educació intercultural, Diagnòstic i Avaluació educativa i Noves tecnologies. Molts dels continguts recollits en aquest programa plantegen

problemes rellevants per a la formació de l'alumne de Pedagogia i, en general, per a qualsevol estudiant de la Facultat de Ciències de l'Educació d'una universitat. Algunes són preocupacions de sempre i altres de plena actualitat.

Hem formulat uns objectius que estan en relació amb unes determinades competències i continguts. Reconeixem que a partir d'un contingut donat, poden plantejar-se objectius diversos, llavors,... Quin criteri ens ha guiat en la selecció dels continguts de l'assignatura *Aspectes diferencials de l'educació*? Des del nostre punt de vista creiem que han de respectar-se els aspectes principals que configuren l'estructura científica d'un àmbit del saber pedagògic i les aportacions d'autors de prestigi.

Els continguts apareixen agrupats en nuclis temàtics, entenent per això un conjunt de temes que fan referència a una mateixa problemàtica, constituint un tot homogeni que guarda relació amb els altres. Sens dubte, caben distintes opcions en l'organització dels continguts d'una assignatura. La nostra proposta ha de considerar-se provisional i flexible, recolzant-nos en la bibliografia específica, programes que es desenvolupen en altres universitats i en la nostra experiència docent.

2. COMPETÈNCIES I OBJECTIUS

Competència Professional	Concreció	Objectius
1. d'anàlisi de fenòmens educatius	☐ Revisar i seleccionar fonts d'informació. ☐ Discriminar oportunament la informació rellevant de què no ho és. ☐ Utilitzar criteris suficients i adequats a l'objecte d'anàlisi. ☐ Presentar els resultats de l'anàlisi de forma entenedora i acurada.	☐ Núm. 7 Analitzar estudis i investigacions realitzades des de la perspectiva diferencial i prendre decisions instructives a partir dels seus resultats. ☐ Núm. 8 Aprofitar les possibilitats i recursos que ofereixen les noves tecnologies per adaptar els processos d'ensenyament-aprenentatge a les diferències individuals. ☐ Núm. 6 Desenvolupar la capacitat d'expressar les pròpies idees amb claredat i concisió, respectar les dels altres i aportar arguments en els debats dels temes i qüestions presentats en classe. ☐ Núm. 10 Aprofundir en un aspecte del temari, tractant de trobar principis i normes per guiar la intervenció educativa en contextos determinats.
2. d'adaptació de les accions educatives a contextos i situacions diverses	☐ Considerar les característiques (...) de les persones a qui va destinada l'acció pedagògica per ajustar-ne qualsevol dels seus components: objectius, recursos, estratègies.	☐ Núm. 2 Ajudar els alumnes a descobrir l'existència de diferències humanes, pedagògicament significatives, individuals i grupals.

	☐ Adequar amb flexibilitat els elements fonamentals de la intervenció educativa (materials, instruments educatius i recursos didàctics) a les característiques de les persones, famílies, grups humans, institucions o comunitats que en són objecte.	☒ Núm. 3 Estudiar les relacions que els distints elements personals, contextuals i del procés d'EA tenen amb el rendiment educatiu.
3.d'interpretació de les informacions de l'àmbit educatiu	☐ Conèixer la realitat social i educativa prendre posició respecte a fets socials rellevants. ☐ Analitzar críticament la complexitat socioeducativa de la societat actual. ☐ Tenir una visió global i capacitat de resposta a problemes de l'educació actual. ☐ Manifestar un pensament crític: emetre opinions pròpies argumentades. ☐ Saber utilitzar els coneixements per comprendre situacions educatives i donar-hi resposta. ☐ Entendre, explicar i interpretar els debats que sobre l'educació apareixen regularment.	☐ Núm. 1 Fonamentar el concepte i caràcter científic de la Pedagogia Diferencial. ☐ Núm. 2 Ajudar els alumnes a descobrir l'existència de diferències humanes, pedagògicament significatives, individuals i grupals. ☐ Núm 9 Treballar en equip les qüestions bàsiques del programa i aportar propostes apropiades per a l'alumne i el grup de referència. ☒ Núm. 6 Desenvolupar la capacitat d'expressar les pròpies idees amb claredat i concisió, respectar les dels altres i aportar arguments en els debats dels temes i qüestions presentats en classe. ☐ Núm. 7 Analitzar estudis i investigacions realitzades des de la perspectiva diferencial i prendre decisions instructives a partir dels seus resultats.
4.d'intervenció directa en processos educatius i formatius	☐ Proporcionar oportunitats d'aprenentatge adaptades a les característiques i necessitats de les persones i els grups d'una manera contextualitzada. ☐ Crear un ambient òptim (dinàmica grupal, relacions, participació-implicació, expectatives, etc) i de qualitat pel bon desenvolupament de les d'accions educatives i formatives. ☐ Aplicar i desenvolupar activitats d'aprenentatge utilitzant estratègies metodològiques diverses, actives i participatives d'acord a les diferents situacions educatives i segons la realitat de les persones i els grups. ☐ Utilitzar mitjans i recursos didàctics adequats a cada situació educativa i formativa d'acord amb el	☐ Núm. 2 Ajudar els alumnes a descobrir l'existència de diferències humanes, pedagògicament significatives, individuals i grupals. ☐ Núm. 3 Estudiar les relacions que els distints elements personals, contextuals i del procés d'E-A tenen amb el rendiment educatiu. ☐ Nums. 2, 3 ☐ Núm. 8 Aprofitar les possibilitats i recursos que ofereixen les noves tecnologies per adaptar els processos d'ensenyament-aprenentatge a les diferències individuals. ☐ Núm. 5 Capacitar per al

	plantejament metodològic dissenyat ☐ Avaluar formativament les accions educatives i formatives desenvolupades, així com la pròpia docència de cara a la millora i la innovació de les mateixes. ☐ Tutoritzar de manera individualitzada el procés d'aprenentatge d'acord amb les necessitats particulars de les persones i els grups. ☐ Desenvolupar i potenciar capacitats d'autoaprenentatge i desenvolupament de les persones i els grups.	disseny i avaluació de programes senzills d'intervenció educativa diferenciada. ☐ Núms. 2, 3, 6 i 10
5.de comunicació	☐ Dominar els recursos comunicatius verbals i no verbals necessaris per participar activament i críticament en situacions d'interacció en la formació.. ☒ Dominar els recursos necessaris per captar, elaborar i comunicar informacions relacionades amb el camp de l'educació amb l'ús de documents de tot tipus d'estructura i format (narratius, argumentatius, hipertexts, publicitat...). ☐ Estructurar missatges (orals, escrits o "audiovisuals") i saber-los adequar als mitjans tecnològics per què garanteixin una comunicació coherent, eficaç i comprensible.	☐ Núms. 6, 7, 8 i 10
6.de gestió de persones, grups i intergrups	☒ Analitzar i valorar amb criteri, fenòmens i variables de l'estructura dels grups, amb la fi de planificar processos en un medi grupal i intergrupar i facilitar l'aprenentatge de les persones utilitzant el grup com a mitjà educatiu. ☐ Conèixer i aplica procediments vinculats al desenvolupament professional. ☐ Observar i analitzar sistemàticament el procés que segueix un grup.	☒ Núm 3 Estudiar les relacions que els distints elements personals, contextuals i del procés d'E-A tenen amb el rendiment educatiu. ☐ Núm. 4 Presentar diferents models i programes d'intervenció educativa diferenciada concebuts per adaptar l'educació a les diferències individuals i grupals. ☐ Núm. 5 Capacitar per al disseny i avaluació de programes senzills d'intervenció educativa diferenciada.

	☐ Detectar necessitats d'intervenció per a la millora del desenvolupament grupal i del procés d'aprenentatge en grup i convertir-los en objectius educatius.	☐ Núm. 3 ☐ Núm. 2
--	---	--

3. CONTINGUTS

I. *Conceptualització de la Pedagogia Diferencial*

- Tema 1. Persona i educació.
- Tema 2. Concepte de Pedagogia Diferencial: definicions i evolució històrica.
- Tema 3. Metodologies d'investigació en Pedagogia Diferencial.

II. *Diferències humanes: origen i significat per a l'educació*

- Tema 4. Principals diferències humanes individuals i grupals.
- Tema 5. L'herència com a origen de les diferències humanes.
- Tema 6. Influència de l'ambient. Interacció d'herència i ambient en el desenvolupament de la persona humana.

III. *Diferenciació educativa en funció del sexe*

- Tema 7. El sexe com a variable rellevant per a l'educació.
- Tema 8. Coeducació, educació diferenciada

IV. *La diferència educativa en funció de l'edat.*

- Tema 9. Educació infantil.
- Tema 10. Educació primària.
- Tema 11. Educació secundària obligatòria.
- Tema 12. El segon cicle d'educació secundària. La formació professional i tecnològica.
- Tema 13. L'ensenyament universitari.
- Tema 14. Educació d'adults.

V. *Diferències racials, ètniques, culturals i l'educació .*

- Tema 15. Educació intercultural i multicultural

VI. *Diferenciació educativa en funció de les diferències socials i ambientals*

- Tema 16. La família com a àmbit d'intervenció educativa.
- Tema 17. Classe social i educació.
- Tema 18. Medi rural, urbà i suburbà.
- Tema 19. L'educació compensatòria: la seva aportació.

VII. *La diferenciació educativa en funció de les característiques personals.*

- Tema 20. L'educació personalitzada.
- Tema 21. Educació diferencial d'alumnes amb necessitats específiques.

VIII. *Programes d'intervenció educativa.*

- Tema 22. Models, sistemes individualitzats i programes de desenvolupament d'aptituds.

4. PLA DE TREBALL

El pla de treball s'organitza d'acord amb tres tipus d'activitats d'ensenyament-aprenentatge: activitats presencials, activitats dirigides i activitats autònomes.

4.1. Activitats d'ensenyament-aprenentatge presencial

El professor com a principal protagonista.

En classe exposarà els aspectes més significatius dels temes. Aportarà el marc conceptual i/o tècnica de cada tema, que es complementa, aclareix i enriqueix a través de les preguntes o aportacions de l'experiència dels assistents. L'orientació bibliogràfica permetrà completar o aprofundir més alguns continguts presentats en classe. La finalitat d'aquesta activitat és presentar i aclarir els continguts, orientar l'alumne en el seu estudi i donar instruccions per a la realització d'activitats individuals i/o grupals.

L'alumne com a principal protagonista

S'inclouen les activitats que l'alumne realitzi a l'aula de forma presencial i el treball en equip. Alguns documents, informes i articles relacionats amb els continguts de l'assignatura s'analitzaran en petits grups. A continuació en classe, s'exposaran i comentaran les conclusions a què cada grup ha arribat, acabant amb una síntesi sobre la informació analitzada.

4.2. Activitats d'ensenyament-aprenentatge dirigit

Aquestes activitats es realitzen fora de l'aula sota l'orientació del professor. Entre elles destaquem les activitats d'aprenentatge cooperatiu mitjançant les quals els alumnes realitzen una tasca per aconseguir un objectiu concret d'acord amb una sèrie de principis propis d'aquest tipus d'aprenentatge.

En el procés d'ensenyança-aprendizaje pocs mitjans poden suplir l'esforç i treball personal. La motivació per aprendre i ensenyar que sol animar tant a professors com a alumnes, ha de conduir a plasmar els èxits aconseguits en uns resultats. Per això, cada grup de treball exposarà en classe la síntesi sobre alguna de les activitats realitzades.

Activitats de tutoria individual i d'equip presencial.

4.3. Activitats d'ensenyament-aprenentatge autònom

Aquestes activitats es realitzen fora de l'aula i, per tant, els principals protagonistes són els estudiants. Són importants per complementar un altre tipus d'activitats esmentades i per consolidar l'aprenentatge. Cal destacar, entre d'altres, l'estudi personal dels diferents temes de l'assignatura, recerca d'informació, lectures complementàries i tutories presencials.

4.4. Distribució de tasques i hores estimades del pla de treball

	Estudiant	Presa d'apunts, consultes, aportacions.	Presentació en classe de síntesi de les lectures i activitats proposades.	Examen	Total
		Realitza activitats plantejades	Treball en equip		
E-A		14 h.	14h.	2 h.	30 h.

Presencial	Professor	Exposicions en classe dels aspectes més significatius dels temes. 14 h.	Presenta treballs, activitats realitzades sobre aspectes diferencials Planteja activitats per realitzar en i fora de l'aula 14 h.	Examen 2 h.	30h.
	Estudiant	Recollida d'informació sobre treballs, documents i investigació en l'àmbit de la Pedagogia Diferencial 6 h.	Realitza i entrega per escrit una síntesi dels temes del programa. En equip treballa i aprofundeix sobre una qüestió o tema que aporta per escrit i que presentarà en classe. 30 h.	Tutories 1h.	37 h.
E-A Dirigit (fora l'aula)	Professor		Orientar i Supervisar El treball que l'estudiant i els grups realitzen durant el procés d'ensenyament i aprenentatge. 30 h.	Tutories 15 h.	45 h
	Estudiant	Estudi personal, Recerca d'informació, Lectures complementàries. 10 h.	Tutoria ½ h.		10 ½ h
E-A Autònom (fora l'aula)	Professor	Tutories lliures, preparació de classes i examen, avaluació, reunions de coordinació amb altres professors ...			
	Estudiant				

Previsió de calendari per al quadrimestre

En classe és treballarà amb exposicions del professor, estudi de casos sobre informes breus investigació per equips, síntesi de lectures, activitats específiques per a alguns apartats del programa i debats de tot el grup.

	Distribució del procés E-A
Setmana 1 (Sessió de 2 hores) 29 setembre 2005	Presentació del programa de l'assignatura i del procés a seguir, avaluació del curs. Suggeriments i millores Tema 1. Persona i educació Lecturas (1) Documents Dossier (DD): La dignidad de la persona humana La persona humana Persona, sociedad y educación Tema 2. Concepte de Pedagogia Diferencial: definicions i evolució històrica. PD-2000, Unidad Didáctica I, (apartados 1, 2 y 3) <i>Bordón</i> (1988), vol.4, núm. 40 pp. 543-563 Gracia Hoz, V. (1978). Principios de Pedagogía Sistemática, cap. XII Nota: Las referencias completas se detallan en la bibliografía.
Setmana 2 6 octubre	Tema 3. Metodologies d'investigació en pedagogia Diferencial <i>Bordón</i> (1988), vol. 4, núm. 40 pp. 590-605 y 632-637 Bartolomé, M. y otros (1994). Modelos de investigación en la intervención educativa diferencial. <i>Revista de Investigación Educativa</i>, 23, 15-92. Tema 4. Principals diferències humanes individuals i grupals Pearson-2005, cap. 2 PD-2000, Unidad Didáctica I (apartado 4)
Setmana 3 13 octubre	Tema 5. L'herència com a origen de les diferències humanes CBDE-1990, Tema II Tema 6. Influència de l'ambient. Interacció d'herència i ambient en el desenvolupament de la persona humana. PD-2000, Unidad Didáctica IV, apartados 1 a 3
Setmana 4 20 octubre	Tema 7. El sexe com a variable rellevant per a l'educació PD-2000, Unidad Didáctica III www.diferenciada.org

	Tema 8. Coeducació, ensenyament diferenciat Documentación y resumen personal o por equipo Documents dossier (DD)
Setmana 5 27 octubre	Tema 9. Educació infantil PD-2000, Unidad Didáctica II Ley Orgánica de Educación (LOE) www.mec.es Marías, J. (1999). Las edades de la vida. Madrid (conferencia) DD Tema 10. Educació primària Pearson-2005, cap. 1 y cap. 8 García Hoz (1978) cap. XIV
Setmana 6 3 novembre	Tema 11. Educació secundària obligatòria Gracia Hoz (1978) cap. XIV García Garrido (2004).Igualdad y libertad en la educación obligatoria: La experiencia comprensiva. <i>Persona y Derecho</i> , 50, 411-432 (DD) Tema12. El segon cicle d'educació secundària. La formació professional i tecnològica.
Setmana 7 10 novembre	Tema 13. L'ensenyament universitari Tema 14. Educació d'adults Pearson-2005, cap. 9
Setmana 8 17 novembre	Tema 15. Diferències racials, ètniques, culturals i l'educació PD-2000, Unidad Didáctica IV apartado 2 Pearson-2005, cap. 5
Setmana 9 24 novembre	Tema 16. La família com a àmbit d'intervenció educativa. Documentación y resumen personal o por equipo
Setmana 10 1 desembre	Tema 17. Classe social i educació PD-2000, Unidad didáctica IV, apartado 3 Tema 18. Medi rural, urbà i suburbà PD-2000, Unidad Didáctica IV apartado 4
Setmana 11 15 desembre	Tema 19. L'educació compensatòria: la seva aportació PD-2000, Unidad Didáctica IV, apartado 6 Pearson-2005, cap. 3 Bordón (1988), vol. 4, núm. 4, pp. 582-584 y CBDE-1990, pp 317-327
Setmana 12 12 gener	Tema 20. L'educació personalitzada PD-2000 Unidad Didáctica VI apartados 5 y 6
Setmana 13 19 gener	Tema 21. Educació diferencial d'alumnes amb necessitats específiques. PD-2000, Unidad Didáctica VII Pearson-2005, capítulos 7, 12 y 13
Setmana 14 26 gener	Tema 22. Models, sistemes individualitzats i programes de Desenvolupament d'aptituds. PD-2000, Unidad Didáctica VI, págs 193-224 Pearson-2005, cap. 3 y 4

	CBDE-1990 cap. VII Autoavaluació Coavaluació del procés ensenyament-aprenentatge
Setmana 15 2 febrer 2006	Prova escrita

(1) Quan es proposi diverses lectures sobre un tema del programa, l'alumne triarà una per llegir.

PD-2000	Jiménez, M.C. (2000). <i>Pedagogía Diferencial</i> . Madrid: UNED.
CBDE-1990	Jiménez, M.C. (1990). <i>Cuestiones sobre Bases Diferenciales de la Educación</i> . Madrid: UNED.
Pearson-2005	Jiménez, C. (coord.) (2005). <i>Pedagogía diferencial. Diversidad y equidad</i> . Madrid: Pearson.
DD	Documents dossier

5. AVALUACIÓ I ACREDITACIÓ D'APRENTATGES

L'avaluació de l'aprenentatge de l'alumne, segons el moment, serà contínua i final. És pretén avaluar la participació i activitats realitzades en classe, els coneixements bàsics proposats en el programa de l'assignatura i la realització dels treballs proposats en classe i per a fora de classe.

Acudim a la proactivitat per formar persones capaces de desenvolupar les competències (coneixements, habilitats i aptituds) relacionades amb el desenvolupament del seu treball. Orientem l'avaluació cap a la comprovació dels nous coneixements, la integració de conceptes i coneixements que li permetin a l'alumne assolir la consecució d'habilitats, actituds positives davant moltes de les qüestions plantejades en l'assignatura i arribar a conclusions que li ajudin en l'avenç autònom del coneixement científic.

E-A Presencial	Realització de totes les activitats de classe o de fora de classe. Autoavaluació argumentada per escrit i coavaluació. Prova escrita	20 % 40%
E-A Dirigit (fora d'aula)	Síntesi sobre els continguts dels vuit apartats proposats en el programa. Treball en equip sobre una qüestió o tema. Exposició en classe.	20% 20%

Examen convocatòria de juliol

Consistirà a desenvolupar per escrit diverses qüestions del programa. Bibliografia: la referenciada com bàsica en aquest document. Data: 6 de juliol, 8,30 h, aula per determinar.

6. MATERIALS I RECURSOS

BIBLIOGRAFIA BÁSICA

- JIMÉNEZ, M^a. C. (2000). *Pedagogía diferencial*. Madrid: UNED.
- JIMÉNEZ, M^a.C.(coord.) (2005). *Pedagogía diferencial. Diversidad y equidad*. Madrid: Pearson.
- Dossier de lectures

BIBLIOGRAFÍA DE AMPLIACIÓN

- ABAT, M.L. y otros (2002). *Género y educación. La escuela coeducativa*. Barcelona: Graò.
- AGUADO, M^a.T., GARCIA, M. y JIMÉNEZ, C. (1997). Aportaciones conceptuales y metodológicas en tres ámbitos de la pedagogía diferencial: Educación Intercultural, Educación Adaptativa y Educación de los alumnos más dotados. *Revista de Investigación Educativa*, 15, 2, 217-271.
- AGUADO, M.T. (1996). *Educación Multicultural. Su teoría y su práctica*. Cuadernos de la UNED núm.152. Madrid: UNED
- AGUADO, M^a.T.(1993). *Análisis y evaluación de modelos y programas de educación infantil en el marco de la Reforma de la Enseñanza*. Madrid: Cuadernos de la UNED.
- ALVIRA, R. (2004). *El lugar al que vuelve. Reflexiones sobre la familia* (3^a ed.). Pamplona: EUNSA.
- BARTOLOMÉ, M.. (2004). Educación intercultural y ciudadanía. En J.A. Jordán, X, Besalú, M.Bartolomé, T.Aguado, C. Moreno, y M. Sanz, *La formación del profesorado en educación intercultural*. (cap. 2, pp.93-122). Madrid: MEC
- BARTOLOMÉ, M. (1995). La escuela multicultural:del diagnóstico a la propuesta de cambio *Educación 30*, 75-126.
- BARTOLOMÉ, M. (1992). Diseños y metodologías de investigación desde la perspectiva de la educación intercultural. *X Congreso Nacional de Pedagogía: Educación Intercultural en la perspectiva de la Europa Unida*. Tomo II. Salamanca: Imprenta Provincial.pp. 647-674.
- BARTOLOMÉ, M. et al. (1994). Modelos de investigación en la intervención educativa diferencial. *Revista de Investigación Educativa*, 23, 15-92
- BARON-COHEN, S.(2005).*La gran diferencia.Cómo son realmente los cerebros de hombres y mujeres*. Chile: Amat Editores.
- BARRIO, J.M^a.(2004). *Educación diferenciada, una opción razonable*. Panplona: EUNSA.
- BLANCO, N. (coord.) (2001). *Educación en femenino y en masculino*. Madrid: Universidad Internacional de Andalucía/Akal.
- BONAL, X. (1997). *Las actitudes del profesorado ante la coeducación. Propuestas de intervención*. Barcelona: Graò.
- BORJA, M. DE y otras (1991).*Coeducació a la universitat*. Barcelona: Ed. La Llar del Llibre
- CARDONA, C. (1995). *Educación en la diversidad: evaluación y perspectivas*. Alicante: Consejería de Educación de la Generalitat Valenciana, Textos Universitarios.
- CASANOVA, M^a. A. y SIPÁN, A.(2000). *Educación para la diversidad en el siglo XXI*. Zaragoza: Congreso “Educar para la Diversidad”.
- CASTELLS, P. (1997). *La familia, ¿está en crisis?* Barcelona: Ed. Plaza/Janés.
- COLL, C. y MIRAS, M. (1990). Características individuales y condiciones de aprendizaje: la búsqueda de interacciones. En C. COLL et al. (eds.): *Desarrollo psicológico y educación*. Tomo II: Psicología de la Educación. Madrid: Alianza ed, 395-417.
- CONTRERAS, J.M. (1998). *Comunicación hombre-mujer.¿Realidad o utopía?* Madrid: Doce Calles.
- ESPÍN, J.V. (1994). Diferencias de género en la intervención educativa. *Revista de Investigación Educativa*, 23, 48-63.
- EYSENCH, H. J. y KAMIN, L. (1983). *La confrontación sobre la inteligencia: Herencia-ambiente?* Madrid: Pirámide.
- EYSENCK, H.J. (1988). El lugar de las diferencias individuales en la psicología científica. *Estudios de Psicología*, 39-40, 161-206.
- FRANKL, V.E. (1993). *El hombre en busca de sentido*. Barcelona: Herder.

- GARCÍA, M. (1995). Estrategias de investigación en la adaptación educativa a las diferencias individuales. En AIDIPE (comp.). *Estudios de investigación educativa en intervención psicopedagógica*: Valencia, 176-179.
- GARCÍA, M. (1997). Educación Adaptativa. *Revista de Investigación Educativa*, 15 (2), 247-71
- GARCÍA, M., MAFOKOZI, J. y MARTIN, C. (1995). La adaptación educativa a las diferencias individuales en los últimos cinco años (1990-1995). En AIDIPE (comp.). *Estudios de investigación educativa en intervención psicopedagógica*: Valencia, 91-94.
- GARCÍA HOZ, V. (coord.) (1995). *Tratado de Educación Personalizada*. Madrid: Rialp.
- GARCÍA HOZ, V. (1988). *La educación personalizada* (8ª ed.) Madrid: Rialp.
- GARCÍA HOZ, V. (1978). *Principios de Pedagogía Sistemática*. Madrid : Rialp (cap. XII: Estudio sintético de la educación: Pedagogía diferencial)
- GAVIRIA, J.L. (1986). El enfoque diferencial en la investigación pedagógica. *Bordón*, 262, 199-221.
- JIMÉNEZ, M. C. (coord.) (1991). *Lecturas de Pedagogía Diferencial*. Madrid: Dykinson. O bien, la edición de 1998.
- JIMÉNEZ, Mª.C. (2002). La atención a la diversidad: educación de los alumnos más capaces. *Bordón*, 54 (2 y 3) Número monográfico.
- JORDÁN, J.A. (1994). *La escuela multicultural. Un reto para el profesorado*. Barcelona: Paidós
- KINDLON, D. (2001). *Educando a Caín: cómo proteger la vida emocional del varón*. Buenos Aires: Atlántida.
- LOE (Ley Orgánica de Educación) www.mec.es
- LÓPEZ, E. (1990). Efecto diferencial de la Enseñanza Basada en el Ordenador (EBO) vs. Enseñanza Convencional (EC), *Revista Complutense de Educación*, 1, 311-324.
- LÓPEZ, E. (1988). Problemas de investigación en algunos campos de la Pedagogía Diferencial. *Bordón*, 40 (4), 611-629.
- LÓPEZ, E., TOURÓN, F.J. y GONZÁLEZ, M.A. (1991). Hacia una Pedagogía de las diferencias individuales: Reflexiones en torno al concepto de Pedagogía Diferencial. *Revista Complutense de Educación*, 2 (1), 83-92.
- MAEL, F.A. (1998). Single-sex and coeducational schooling: relationships to socioemotional and academic development. *Review of Educational Research Summer*, vol. 68, nº 2, pp 101-129.
- MAFOKOZI, J. (1994). Diferencias individuales en el aprendizaje y tratamientos instructivos adaptados. *Bordon*, 46 (1), 69-82.
- MASSOT, Mª. I. (2004). *Jóvenes entre culturas. La construcción de la identidad en contextos multiculturales*. Bilbao: Desclée de Brower.
- MEC (1996). La diversidad cultural en la práctica educativa. Madrid
- MEL LEVINE (2004). *Mentes diferentes, aprendizajes diferentes*. Barcelona: Paidós
- ORDEN, A. de la (1988). Conceptualización de la Pedagogía Diferencial". *Bordon*, 40 (4), 543-551.
- PÉREZ ADÁN, J. (2005). *Repensar la familia*. Madrid: Ediciones Internacionales Universitarias.
- PÉREZ JUSTE, R. (1993). Evaluación de las adaptaciones curriculares. *Revista de Ciencias de la Educación*, 153, 51
- PÉREZ JUSTE, R. (1986). *Elementos de Pedagogía Diferencial*. Madrid: UNED.
- RODRÍGUEZ ROSALES, F. (1998). *Coeducación. Un tratamiento interdisciplinar desde una perspectiva psicopedagógica*. Córdoba: Universidad de Córdoba. Servicio de Publicaciones.
- ROJAS, E. (1997). *La conquista de la voluntad*. Madrid: Temas de Hoy.
- SNOW, R. (1987). Diferencias individuales en el aprendizaje: Perspectivas sobre la interacción persona-situación en el marco de la Educación Adaptativa. En A. ALVÁREZ (comp.). *Psicología y Educación. Realizaciones y tendencias actuales en la investigación y en la práctica*. Madrid: Visor-MEC, 30-43.
- SNOW, R.E. y YALOW, E. (1988). Educación e inteligencia. En R.J. STERNBERG (ed.). *Inteligencia Humana. III: Sociedad, cultura e inteligencia*. Barcelona: Paidós, 791-918.
- TOURAINÉ, A. (1997). *¿Podremos vivir juntos? Iguales y diferentes*. Madrid PPC.
- TOURÓN, J., PERALTA, F. y REPÁRAZ CH. (1998). *La superdotación intelectual: modelos, identificaciones y estrategias educativas*. Pamplona: EUNSA
- VVAA (1988). Cuestiones clave de Pedagogía Diferencial. *Bordón*, vol.40, núm.4
- VVAA (2004). El derecho a la educación en el siglo XXI. *Persona y derecho*, núm. 50.
- VON MARTIAL, I. y GORDILLO, Mª. V. (1992). *Coeducación. Ventajas, problemas e incon*

venientes de los colegios mixtos. Pamplona: EUNSA.
WANG, M.C. (1995). *Atención a la diversidad.* Madrid: Narcea.